

Necrològica

Pierre Bourdieu: la sociologia com a passió*

Jordi Busquets

Professor de sociologia de la Universitat Ramon Llull

Són coses que he sentit molt profundament en dos moments de la meua vida: quan vaig entrar a l'École Normale, i quan vaig ser nomenat membre del Collège de France. Durant els meus estudis a l'École Normale, m'hi vaig trobar molt a disgust. [...] A França, el fet de venir de províncies, sobretot si són al sud del riu Loira, confereix una certa quantitat de propietats que tenen alguna equivalència amb el que és una situació colonial [...]. Hi ha formes més o menys subtils de racisme social que no poden deixar de desvetllar una certa forma de lucidesa: el fet d'haver de recordar constantment la pròpia estrangeria incita a percebre coses que d'altres poden no sentir ni veure. (P. Bourdieu, L. Wacquant, 1994: 182-3)

Amb la seva sobtada mort ha desaparegut una de les figures més controvertides i, alhora, més valuoses de la sociologia de la segona meitat del segle XX. Pierre Bourdieu ha mort, però ens ha deixat un llegat extraordinari de més de quaranta llibres (alguns fets en col·laboració amb altres autors), multitud d'articles, entrevistes i conferències. L'obra de Pierre Bourdieu és, dins de la sociologia francesa de la postguerra, un exemple paradigmàtic d'imaginació sociològica. Tota l'obra ha estat el producte d'un esforç ingent i d'una gran tenacitat. Les seves aportacions han estat molt fructíferes per a la teoria social, la recerca i la metodologia científica. La seva principal virtut ha estat fer compatible una extraordinària vocació teòrica —l'autor gaudia d'una sòlida formació filosòfica— amb una dilatada experiència de treball de recerca empírica que, generalment, va tenir la col·laboració d'investigadors molt preparats.

Som davant d'un autor prolífic que ha tractat multitud de temes. Aquesta amplitud temàtica fa difícil donar una visió global i sistemàtica d'una obra molt vasta i complexa que sovint ha estat percebuda, apresada i assimilada de forma parcial i fragmentària. El seu deixeble Lloïc J.D. Wacquant destaca: «La gamma sorprenentment variada de terrenys de recerca especialitzats que ha tractat (de l'estudi dels pagesos, l'art, l'atur, l'escola, el dret, la ciència [...]), i la seva gran capacitat per reunir un vast registre d'estils sociològics». Tot plegat

* PAPERS. REVISTA DE SOCIOLOGIA està preparant un volum monogràfic sobre Pierre Bourdieu compilat per la Dra. Montserrat Tresserra (Departament de Sociologia).

fa de l'obra de Bourdieu «un desafiament a les actuals divisions i als estils de pensament vigents de la ciència social». A cavall entre la història, la sociologia i l'antropologia, Bourdieu menysté les fronteres (arbitràries) que separen les disciplines socials. Empès per una passió intel·lectual sorprenent i, sovint, desmesurada, el sociòleg francès «advocava per una ciència social unificada» capaç de trencar les fronteres convencionals que separen aquestes especialitats. Bourdieu considerava aquestes divisions com a autèntics «obstacles socials i epistemològics per a la construcció del coneixement científic» (Vázquez, 2002: 11).

Una sociologia reflexiva

Tota forma de coneixement, i també el saber sociològic, està condicionada per unes circumstàncies històriques i socials determinades. El mateix Bourdieu reconeix que la seva obra està molt marcada per l'experiència biogràfica i una tensió personal que l'acompanya fins al final dels seus dies: «El meu principal problema és comprendre què em passa a mi mateix». El seu origen i les seves vicissituds biogràfiques van generar una situació de tensió i neguit permanent que s'ha revelat com una constant font de reflexió. En el seu darrer treball de caire autobiogràfic —escrit en els seus darrers mesos de vida i que es titula *Equisse de socio-analyse*— s'aplica a ell mateix els instruments teòrics i metodològics de la sociologia del coneixement.

La vida i l'obra

Bourdieu va néixer el dia 1 d'abril de 1930 a Denguin (Bearn), comarca que correspon al departament dels Pirineus Atlàntics, a la Gascunya francesa, i que vivia una situació d'opressió *semicolonial*. Fill d'un modest funcionari de correus, estava plenament familiaritzat, des de petit, amb el món rural, on es parlava gascó (el *patois* local). Estudiant intel·ligent, laboriós i aplicat, Bourdieu va viure obsessionat per superar el handicap i el patiment que li suposava tenir un origen social (i geogràfic) molt modest en un país en què el món polític i cultural està marcat pel centralisme de París i per la seva cultura elitista. Va formar-se en el liceu provincial de Pau (1941-1947) i va accedir, posteriorment, al prestigiós liceu Louis-le-Grand (1948-1951), de París. Gràcies als seus mèrits va estudiar (1951-1954) en una de les institucions més elitistes del sistema escolar francès: l'École Normale Supérieure (ENS), on se sentia molt a disgust, ja que, malgrat les seves condicions, no tenia l'estil brillant i la desimboltura característica dels bons estudiants originaris de l'alta burgesia:

Sentia l'ambient de l'ENS i del seu entorn intel·lectual parisenc com una violència quotidiana, una agressió quasi física. En alguna entrevista, el sociòleg fa memòria i dona fe que havia de dissimular el seu accent meridional i les seves maneres provincianes i, fins a cert punt rústiques, en aquest univers dominat pel culte a l'estil brillant, a l'esteticisme radical —també en política— i a la desimboltura mundana. (Vázquez, 2002: 21)

El 1955 va ser cridat a files per complir el servei militar a Algèria, on Bourdieu va viure un període molt intens. L'experiència algeriana va ser producte de l'atzar, però també va representar una oportunitat per estudiar les formes de dominació colonial i per donar forma creativa a les disposicions proclius a la subversió del jove Bourdieu. És així que l'autor va iniciar una carrera investigadora a partir de les primeres obres de caire etnosociològic com, per exemple, *Sociologie de l'Algérie* (1961).

L'obra de Bourdieu es pot considerar com una mena de socioanàlisi que gira, a voltes de forma obsessiva, a l'entorn dels temes que l'han preocupat i l'han afectat de forma més punyent durant la seva vida. Malgrat la seva crítica sistemàtica al sistema escolar i a les institucions educatives, l'any 1981, Bourdieu va ser nomenat catedràtic del Collège de France. Als cinquanta anys va aconseguir una plaça que es pot considerar, des d'un punt de vista formal, un gran reconeixement acadèmic. La situació de Bourdieu, però, és paradoxal: assoleix aquest «reconeixement» sense ser, precisament, ni un *homo academicus* (1984), ni un exponent de *La Distinction* (1979), ni tampoc un membre de *Les héritiers* (1964). Bourdieu és conscient de l'origen de les reflexions sobre la seva posició en el camp intel·lectual: «No és cap casualitat que el meu nomenament com a membre del Collège de France coincidís amb el treball aprofundit sobre allò que anomeno la màgia social de la consagració i sobre els rituals d'institució» (Bourdieu, Wacquant, 1994: 183).

Una obra que creix en espiral

Bourdieu considera que el món intel·lectual francès està dominat per «les teories acadèmiques concebudes com la simple compilació escolàstica de teories canòniques» (Bourdieu, Eagleton, 1991: 111-21). Es mostra contrari al treball teòric abstracte, i defuig «la institució de la teoria com a domini discursiu separat, tancat i autoreferenciat», allò que Kenneth Burke anomena la «logologia», o sigui, «paraules a propòsit de paraules» (Bourdieu, Wacquant, 1994: 33-34).

L'autor és contrari i s'oposa visceralment al pensament dogmàtic (Bourdieu, 1988). Prova d'aquesta actitud antidogmàtica és l'ús pragmàtic i instrumental que fa dels clàssics del pensament social com a «companys», en el sentit d'una tradició d'artesans, dels quals un demana assistència en situacions de dificultat (Bourdieu, 1987: 39-40). Parafrasejant Bourdieu, podríem dir que va construir la seva teoria amb Marx i contra Marx, amb Weber i contra Weber, amb Durkheim i contra Durkheim.

Bona part de l'obra «madura» de Bourdieu és el producte d'un llarg procés de gestació, molt anterior en el temps a la publicació de *La Distinction* (1979), *La Noblesse d'État* (1989) o *Méditations pascaliennes* (1997). S'ha de partir de la base que la matriu teòrica i les principals línies de força de l'obra de Bourdieu van ser definides amb força precisió, especialment a la meitat dels anys seixanta (possiblement l'època més creativa de Bourdieu). En un temps relativament curt va forjar les eines conceptuais que constituïrien la matriu, con-

tínuament afinada i reelaborada, de les seves investigacions. A *Le métier de sociologue* (1968) Bourdieu —juntament amb J.C. Passeron i J.C. Chamboredon— va establir els principis epistemològics que orienten la seva investigació social. L'autor francès era partidari d'una metodologia que trenqués amb les maneres de pensar «realistes» o «substancialistes» i proposava una manera de pensar la vida social relacional: «Si tot allò real és relacional és necessari pensar *relacionalment*».

Malgrat la seva amplitud, es pot dir que darrera l'obra de Bourdieu hi ha una forta insistència en una sèrie de temes, argumentacions i intuïcions fonamentals que es repeteixen insistentment i que constitueixen la clau de volta d'una obra que —com succeeix en els grans pensadors— es caracteritza per un afany sistematitzador: «El treball de Bourdieu és en perpetu moviment, ja que l'autor hi retorna i revisa permanentment el mateix nucli d'interrogants, objectes i localitzacions empíriques, a mesura que el seu mode de pensament recurrent i en espiral es desplega a través del temps i l'espai analític». (Bourdieu, Wacquant, 1994: 15). Una d'aquestes preocupacions és el tema del prestigi i del reconeixement social, que esdevé una qüestió recurrent i gairebé obsessiva ja des de l'etapa algeriana. A *La Distinction. Critique sociale du jugement* (1979), considerada una obra mestra de la sociologia contemporània, l'autor analitza les bases socials del gust i constata *l'afinitat electiva* que hi ha entre classe social i estil de vida.

El treball de Bourdieu aporta una sèrie de conceptes que són les peces fonamentals d'un sofisticat edifici intel·lectual que es fa i es desfà reiteradament: la «teoria del camp», la noció d'*habitus*, de «capital social» i de «violència simbòlica», són conceptes, no necessàriament originals, que ell aplica en el context de la recerca empírica i que van madurant al llarg del temps. Efectivament, la seva pròpia relació amb els conceptes és pragmàtica: «Els tracta com a caixes d'eines» (Wittgenstein), disponibles per ajudar-lo a resoldre problemes concrets que apareixen en el camp de recerca. La seva obra està marcada per un tarannà intel·lectual intensament ascètic i per les virtuts del rigor i del treball modest i pacient; per la manera d'afrontar els problemes teòrics més ambiciosos a través de la construcció d'objectes aparentment menors però ben delimitats empíricament. Tanmateix, el seu estil literari (si és que podem parlar d'estil) és obscur i difícil.

La sociologia o l'art de la sospita

La seva obra és, bàsicament, una reflexió de les formes de poder i de dominació, particularment de les formes de dominació i de violència simbòlica. Es podria dir que a Bourdieu no li interessa el tema de la «cultura» en si mateix, sinó la cultura com a font de poder. Es tracta d'una sociologia eminentment desmascaradora. «Destaca la capacitat de les seves recerques per descobrir allò que està ocult i allò que està més ben amagat —les relacions de poder i de desigualtat que formen el ciment de les nostres societats— i que donen a la seva sociologia un abast plenament polític» (Vázquez, 2002: 11). Bourdieu denun-

cia les formes de desigualtat en les societats modernes, però no solament les desigualtats d'ordre material i econòmic —en les quals se centra el discurs marxista de les desigualtats— sinó també les desigualtats culturals i la seva relació funcional en la reproducció de les desigualtats socials i econòmiques. En els seus treballs sobre el sistema educatiu, *Les héritiers, Les étudiants et la culture* (1964) i *La reproduction. Eléments pour une théorie du système d'enseignement* (1970), realitzats juntament amb J. C. Passeron, es desemmascara el paper de les institucions educatives com a agents de dominació i legitimació de les estructures de desigualtat social. Aquesta preocupació culmina —força anys més tard— en *La Noblesse d'État: grandes écoles et esprit de corps* (1989). En les *grandes écoles* és on es realitza la gran selecció del que més tard serà l'elit dirigent a França.

Malgrat la influència de Durkheim, l'obra de Bourdieu recull la llavor sembrada per Hobbes, Rousseau, Marx i Spencer, aplicada, però, a la comprensió de l'àmbit de la cultura. Com ja havia fet Veblen, Bourdieu tendeix a estudiar el conjunt de les pràctiques i dels comportaments culturals des de la perspectiva de les diverses formes de dominació i de *violència simbòlica* enteses com a instruments per al manteniment i la reproducció de la desigualtat social. La violència simbòlica, fins i tot més que la violència física o qualsevol altra forma de coacció mecànica, constitueix el mecanisme principal de la reproducció social, el mitjà més potent del manteniment de l'ordre.

En els darrers estudis, defensa una concepció de la sociologia marcadament conflictivista i nega sistemàticament la dimensió comunitària i expressiva de la cultura. Aquesta concepció inspira la noció de «camp» i la noció d'*habitus*, que assoleixen una importància capdal en el conjunt de la seva obra: «Un camp és simultàniament un espai de conflictes i de concurrència, per analogia a un camp de batalla on els participants rivalitzen en l'objectiu d'establir un monopoli sobre el tipus específic de capital que hi és eficient [...]» (Bourdieu, Wacquant, 1994: 25). L'*habitus* és el conjunt d'esquemes de percepció, d'apreciació i d'acció inculcats pel mitjà social en un moment i en un lloc determinat; és a dir, és un conjunt de disposicions socialment adquirides mitjançant l'aprenentatge. L'*habitus* es una manera de ser interioritzada segons la posició que hom ocupa dins de l'espai social i que acaba organitzant tant la percepció com la generació de les pràctiques culturals. *Habitus* i camps no són nocions separades, són dues cares del mateix procés, d'aquí la correspondència que es pot observar empíricament entre les posicions i la presa de posició.

Per a Bourdieu, la sociologia té una dimensió gairebé terapèutica. Això el porta a la realització sobre una mena de socioanàlisi permanent. A *La misère du monde* (1993) analitza el dolor i el patiment que provoquen les diverses formes d'explotació, dominació i exclusió del capitalisme contemporani. Amb aquest treball que ell va dirigir, inaugura una nova etapa en la qual es manifesta un compromís social i polític que durant la seva trajectòria s'havia mantingut latent. En les darreres obres, de caire compromès, queden en suspens les seves reserves i exigències metodològiques que tant van caracteritzar la seva trajectòria anterior.

Bibliografia

- BOURDIEU, P. (1980). *Questions de sociologie*. París: Éditions de Minuit.
- (1987). *Choses dites*. París: Minuit.
- (1988). «Vive la Crise! For Heterodoxy in Social Science». *Theory & Society*, vol. 17, p. 773-87. [«Vive la crise! Per l'heterodòxia en la ciència social». Traducció al català de Joan-Anton Sánchez de Juan.]
- (1988) [1979]. *La distinción (Criterio y bases sociales del gusto)*. Madrid: Taurus.
- (1989). *La Noblesse d'Etat: grandes écoles et esprit de corps*. París: Les Éditions de Minuit, p.569.
- (dir.) (1993). *La misère du monde*. París: Éditions du Seuil.
- (2000). «Una aproximació a les ciències socials: Algèria com a metàfora». *Quaderns de la Mediterrània*, núm. 1.
- BOURDIEU, P.; EAGLETON, T. (1991). «In conversation: Doxa and Common Life». *New Left*, núm. 142, p.111-21.
- BOURDIEU, P.; WACQUANT, L. (1994). *Per una sociologia reflexiva*, Barcelona: Herder.
- GERMANÁ, C. (1999). «Pierre Bourdieu. La sociología del poder y la violencia simbólica». *Revista de Sociología* 11, núm. 12.
- VÁZQUEZ GARCÍA, F. (2002). *La sociología como crítica de la razón*. Barcelona: Montesinos.